

WALDEMAR FRANCISZEK WILCZEWSKI – BIAŁYSTOK

JESZCZE O WIZYTACJI BISKUPA MIKOŁAJA SŁUPSKIEGO

Problematyka związana z ogromnym przedsięwzięciem administracyjnym i duszpasterskim jakim była wizytacja diecezji wileńskiej przeprowadzona przez Mikołaja Słupskiego, biskupa gratianopolitańskiego, sufragana białoruskiego, w dalszym ciągu czeka na pełne omówienie. Czas rozpoczęcia i zakończenia wizytacji oraz główne kierunki wyjazdów zostały przedstawione w artykule *Wizytacja diecezji wileńskiej przeprowadzona przez biskupa Mikołaja Słupskiego. Czas trwania i zasięg*¹. W toku dalszej pracy nad dziejami diecezji wileńskiej w połowie XVII w. udało się wyodrębnić kolejne szlaki wyjazdów wizytacyjnych biskupa Słupskiego i w znacznym stopniu uzupełnić informacje dotyczące poprzednich podróży.

Pierwszy wyjazd wizytacyjny trwał od 3 listopada do końca grudnia 1673 r. Biskup odwiedził 42 parafie położone w dekanatach: wileńskim, raduńskim, lidzkim, różańskim, słonimskim, nowogródzkim i mińskim. Łączna długość przejazdów wyniosła ok. 940 km. W czasie drugiej podróży, liczącej około 1180 km, biskup zwizytował 39 parafii. Wyjazd odbył się w lutym i marcu 1674 r. Trzecia podróż była znacznie krótsza (ok. 500 km). Od kwietnia do początku maja Słupski odwiedził 23 parafie należące do dekanatów: pobojskiego, wilkomierskiego i kupiskiego. Czas trwania poszczególnych wyjazdów wizytacyjnych i trasy przejazdów biskupa od listopada 1673 r. do maja 1674 r. zostały już przedstawione we wspomnianym artykule.

Pełne wykorzystanie literatury i źródeł pozwoliło na znaczne uzupełnienie i rozszerzenie tras następnych przejazdów wizytacyjnych biskupa.

Czwarta podróż wizytacyjna Mikołaja Słupskiego trwała najdłużej, objęła największą liczbę parafii, w czasie jej trwania biskup pokonał największą odległość. Ten etap wizytacji rozpoczął się w Rudnikach 4 czerwca 1674 roku².

¹ W. F. Wilczewski, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 72 (1999) s. 473-487.

² *Stan kościołów parafialnych w diecezji wileńskiej po najściu nieprzyjacielskim 1655-1661 r.*, opr. J. Kurczewski (dalej: *Stan kościołów*), w: *Litwa i Ruś*, 1912, t. 1, z. 3, s. 166.

Następnego dnia Słupski odwiedził Olkienniki³. Podążając przez Ejszyszki, Hermaniszki, Trokiele, Horodną, Raduń, Naczę, Dubicze, Zabłocie, Wawiórkę, Białohród, Dylewo, Iszczonę, Żołudek, Różankę, Kamionkę, Lack, Jatwiesk, i Nowy Dwór 22 czerwca 1674 r. dotarł do położonej nad Niemnem miejscowości Mosty⁴. Po przekroczeniu rzeki i odwiedzinach kościoła w Strubnicy (22 VI 1674⁵) wizytator skierował się na teren dekanatu wołkowyskiego, gdzie odwiedził kościoły w Krzemienicy, Wołkowysku, Hnieznej i Szydłowicach. 26 czerwca biskup zatrzymał się w Mścibowie⁶. W Odelsku Słupski był 7 lipca 1674 roku. Wcześniej zwizytował kościoły w Porozowie, Świsłoczy, Jałowce, Brzostowicy Wielkiej i Kundzinie. Z Odelska przez Krynki, Szudziałowo, Brzostowicę Małą (11 VII 1674⁷), Ejsmonty, Replę, Wołpę, Łunnę, Kwasówkę, Indurę i Kuźnicę dotarł do Grodna. Wizytację dakanatu grodzieńskiego kontynuował odwiedzając Jeziory, Hożą (26 VII 1674⁸), Lipsk (22 VII 1674⁹), Krasnybór, Nowy Dwór, Sokółkę, Sokolany, Zalesie i Dąbrowę. Kolejnymi parafiami zwizytowanymi przez biskupa sufragana były Chodorówka i Korycin oraz trzy placówki należące do dekanatu augustowskiego: Karpowicze, Dolistowo i Jasionówka. Przez Kalinówkę, Wasilków (13 VIII 1674¹⁰) i Białystok wizytator wjechał na teren parafii przylegających do Narwi stanowiącej granicę z diecezją łucką. Odwiedził Zabłudów, Juchnowiec (16 VIII 1674¹¹), Turośń (16 VIII 1674¹²), Niewodnicę (1674, bez miesiąca i dnia¹³), Choroszcz i Dobryńniewo. Do stolicy dekanatu – Knyszyna biskup Mikołaj Słupski dotarł 20 sierpnia¹⁴. Z tego miasta podróżował wzdłuż zachodniej granicy diecezji. Odwiedził: Trzcianne, Goniądz (VIII 1674¹⁵), Rajgród, Bargłów,¹⁶ Augustów, Janówkę (1674¹⁷), Raczki, Bakalarzewo, Filipów, Przerośl, Wizajny, Wisztyniec, Olwitę. Dnia 3 września 1674 r. Słupski konsekrował kościół w Wierzbołowie – dominikańską świątynię leżącą na terenie diecezji żmudzkiej¹⁸. Następnie zwizytował kościoły w miejscowościach: Wilkowyszki, Łankieliszki, Pojewonie, Grau-

³ Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne (dalej: LPAH), sygn. 694/1/3970, k.231.

⁴ LPAH, 694/1/3970, k.314.

⁵ Tamże, k.313.

⁶ Tamże, k.176.

⁷ Tamże, k.350.

⁸ Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, Dział Rękopisów (dalej: BUWil.), sygn. F57 B53 – 305.

⁹ LPAH, 694/1/3970, k.150.

¹⁰ Tamże, k.394, 395v.

¹¹ Tamże, k.83.

¹² Tamże, k.353, 355v.

¹³ Tamże, k.179.

¹⁴ Tamże, k.116.

¹⁵ Tamże, k.62.

¹⁶ Tamże, k.20 (bez daty).

¹⁷ Tamże, k.73.

¹⁸ *Stan kościołów*, w: *Litwa i Ruś*, 1912, t. 3, z. 1, s. 56.

zyski, Bartniki. Stąd Słupski skierował się w kierunku Wilna odwiedzając po drodze kaplicę w Krasnej i kościoły w Siemnie, Urdominie, Łoździejach, Świętych Jeziorach, Serejach, Metelach, Udryji, Balwierzyszkach, Puniach, Piwoszunach, Hanuszyszkach, Starych Trokach (4 I 1675¹⁹). Z Trok wizytator zapewne skierował się do pobliskiego Wilna. Odpoczynek trwał zaledwie kilka dni, gdyż już dwa tygodnie później spotykamy niestrudzonego biskupa w sąsiednich Sumiliszkach. We wstępie do swego wydawnictwa Kurczewski zaznaczył, że część oryginalnych wpisów przy zszywaniu w księgę została przemieszana²⁰. Miało to miejsce zapewne i w przypadku tego wyjazdu, gdyż wątpliwości budzi nienaturalna kolejność odwiedzin miejscowości między Wołkowyskiem a Kuźnicą.

Poprzednio zaznaczyłem, że po tak długiej podróży rok 1675 spędził Słupski na odpoczynku w Wilnie, jedynie sporadycznie wizytując wybrane parafie. Tak jednak nie było. Odpoczynek trwał krótko, a kolejny, piąty, wyjazd wizytacyjny rozpoczął Słupski od pobytu w Sumiliszkach, gdzie 18 stycznia 1675 r. wizytował parafię i konsekrował kościół²¹. Następnie biskup skierował się w stronę Kowna. Po drodze odwiedził kościoły w Żyźmorach, Jeznie, Stokliszkach, Dorsuniszkach, Żoślu, Poporciach, Rumszyszkach (29 I 1675²²), Giegużynie, Skorulach i Kormiałowie. Dnia 30 stycznia 1675 r. Słupski przebywał w Kownie²³. Następnie trasa wyjazdu wizytacyjnego biegła na północ, wzdłuż wschodniej granicy diecezji. Biskup odwiedził: Wędziagołę, Kiejdany, Opitołoki, Żejmy, Szaty, Siesiki, Pogiry, Remigołę, Poniewież i Pompiany. Po opuszczeniu dekanatu wilkomierskiego wizytator skierował się dalej na północ, na obszar dekanatu kupiskiego. Na jego terenie Słupski dotarł do parafii: Poswol, Kryniczyn, Wobolniki, Podbirże, Ponedel, Poniemuń, Hanuszyszki, Krewno i Dusiaty. Kolejne miejscowości: Tauroginie, Kukuciszki i Suginty należały do dekanatu brasławskiego. Po odwiedzeniu kościołów w miejscowościach Malaty, Inturki i Dubinki leżących w dekanacie pobojskim Słupski skierował się do Niemenczyna. Wydaje się, że wizytator dotarł tam w końcu lutego. Niestety brak odpowiednich źródeł uniemożliwia odtworzenie dat dziennych wizytacji poszczególnych placówek. Na początku marca biskup przebywał w stolicy i uczestniczył w obradach kapituły (6 III 1675)²⁴. Analiza terminów kolejnych wizytacji każe sądzić, że Słupski kilka kolejnych miesięcy spędził w Wilnie.

¹⁹ Tamże, s.58.

²⁰ *Stan kościołów*, t. 1, z. 2, s. 121.

²¹ LPAH, 694/1/3970, k.335.

²² Tamże, k.297v.

²³ Tamże, k.27, 32v.

²⁴ *Materiału historycznego do dziejów rocznych czyli kroniki litewsko-katolickiego Kościoła, a szczególnie wileńskiej diecezji z akt kapituły katedralnej oraz konsystorza wileńskiego i rozmaitych dokumentów oryginalnych przez ks. Mamerta z Fulsztyna Herburtę [...] zebranego*, Archiwum Diecezjalne we Włocławku, t. 2, k.222.

W lipcu 1675 r. spotykamy wizytatora na trasie kolejnego wyjazdu. Wyjazd rozpoczął się od położonej na wschód od Wilna parafii Worniany. Poprzez Ostrowiec i Żuprany biskup dotarł do Krewa (11 VII 1675²⁵). Przemieszczenie wpisów i brak oryginałów uniemożliwiają zestawienie wizytowanych miejscowości w poprawnej kolejności, wiemy jednak, że jeszcze w lipcu Słupski odwiedził parafie położone w centralnej części diecezji: Derewna, Gierony, Iwieniec, Iwje, Kamień, Lipniszki, Naliboki (1675²⁶), Niechniewicze, Pierszaje, Traby (16 VII 1675²⁷), Wiszniew, Wołma, Wołożyn, Wsielub, Zabrzezie, Zygmunciszki. Trudno ustalić precyzyjnie drogę jaką odbył Słupski na północne tereny diecezji. Wydaje się, że zanim dotarł na tereny dekanatu brasławskiego odwiedził: Olszany, Soły, Gierwiaty, Worniany i Niestaniszkę. Kolejne parafie wizytowane na przełomie lipca i sierpnia tworzą na mapie jednolity ciąg układający się w trasę wizytacji. Biskup podróżował przez Łyntupy, Święciany, Daugieliszki, Kołtyniany, Łabonary i Suginty. Z Łyngmian przez Sołoki Słupski skierował się do parafii leżących nad granicą diecezji. Zwizytował kościoły w Jeziorosach, Smołwach i Rymśzanach. Zanim biskup dotarł do Druji przekroczył północną granicę diecezji wileńskiej i konsekrował pobliskie kościoły należące do biskupstwa inflanckiego. 11 sierpnia 1675 r. Słupski konsekrował kościół i trzy dzwony w Iłkuście. Następnego dnia uroczystość konsekracji świątyni odbyła się w Beicherze. 13 sierpnia w Dynaburgu biskup udzielił sakramentu bierzmowania 132 osobom. Na terenie sąsiedniego biskupstwa Słupski odwiedził również zrujnowane kościoły w Lucynie i Rzeżycy²⁸. Następnymi miejscowościami odwiedzionymi przez wizytatora w diecezji wileńskiej były Druja, Ikażń, Pohost (19 VIII 1675²⁹) i Brasław. W trzech ostatnich miejscowościach zamiast kościołów Słupski zastał jedynie szopy postawione w miejscu świątyni zniszczonych przez nieprzyjaciela. W dalszym ciągu trwania podróży wizytacyjnej biskup odwiedził świątynie w miejscowościach: Opsa, Dryświaty, Widze, Twerecz (29 VIII 1675³⁰), Hoduciszki. Do kolejnych parafii wizytator dotarł w pierwszej połowie września. Kościoły w Zadziwciu (3 IX 1675³¹), Postawach, Duniłowiczach, Parafianowie (8 IX 1675³²) i Komajach (16 IX 1675³³) leżały na terenie dekanatów połockiego i świrskiego.

²⁵ BUWil., F57 B53 – 588.

²⁶ LPAH, 694/1/3970, k.204.

²⁷ Tamże, k.351.

²⁸ *Stan kościołów*, w: *Litwa i Ruś*, 1912, t. 3, z. 3, s. 213.

²⁹ LPAH, 694/1/3970, k.270.

³⁰ *Stan kościołów*, t. 3, z. 3, s. 214.

³¹ Tamże, s.215.

³² Tamże, s.215.

³³ Tamże, s.215.

Następne wyjazdy wizytacyjne Mikołaja Słupskiego zostały już scharakteryzowane w poprzednim artykule. Siódmy wyjazd trwał od 3 stycznia 1676 r., objął 22 parafie w dekanatach: wileńskim, pobojskim, wilkomierskim, kowieńskim, *simneńskim* i trockim. Podróż licząca ok. 540 km trwała do trzeciej dekady lutego 1676 r. Po raz ósmy Mikołaj Słupski opuścił Wilno w celu przeprowadzenia wizytacji 23 parafii na terenie dekanatów: radoszkowickiego, mińskiego i połockiego. Tym razem Słupski przebywał w podróży od połowy sierpnia do połowy września 1676 i przejechał łącznie ok. 640 km. W czasie ostatniej, ósmej, podróży wizytacyjnej Mikołaj Słupski dotarł do 10 parafii położonych w dekanacie bobrujskim. Długa, licząca ok. 1030 km, podróż po niedostępnych terenach Polesia odbyła się zimą, na początku 1677 r.

Możemy zatem zestawić dotychczasową wiedzę o zasięgu terytorialnym i czasie trwania wizytacji przeprowadzonej przez Mikołaja Słupskiego. Wizytator objeżdżał ogromny obszar diecezji wileńskiej w czasie pięciu lat. Akta synodu diecezjalnego, przeprowadzonego w 1669 r. przez biskupa Sapiehę, wymieniały 410 kościołów leżących na terenie biskupstwa wileńskiego³⁴. Prawie 350 z nich odwiedził Słupski w czasie swoich dziewięciu wyjazdów wizytacyjnych w latach 1673-1677.

Po uzupełnieniu zestawienie wyjazdów przedstawia się następująco:

Wyjazd I. Od 3 listopada do końca grudnia 1673 r. (42 parafie, ok. 940 km).

Wyjazd II. Luty i marzec 1674 r. (39 parafii, ok. 1180 km).

Wyjazd III. Od kwietnia do pierwszych dni maja 1674 r. (23 parafie, ok. 500 km).

Wyjazd IV. Od 4 czerwca do 5 stycznia 1675 r. (93 parafie, ok. 1750 km).

Wyjazd V. Od 18 stycznia 1675 do końca lutego 1675 r. (38 parafii, ok. 780 km).

Wyjazd VI. Od pierwszych dni lipca do połowy września 1675 r. (54 parafie, w tym 5 na terenie biskupstwa inflanckiego, ok. 1160 km).

Wyjazd VII. Od 3 stycznia do początku trzeciej dekady lutego 1676 r. (22 parafie, ok. 540 km).

Wyjazd VIII. Od połowy sierpnia do połowy września 1676 r. (23 parafie, ok. 640 km).

Wyjazd IX. Przełom stycznia i lutego 1677 r. (10 parafii, ok. 1030 km).

Na osobne omówienie zasługuje aspekt duszpasterski wizytacji przeprowadzonej przez biskupa Mikołaja Słupskiego. Niestety niesposób podjąć się tego zadania wobec niemożliwości korzystania z oryginalnej księgi protokołów wizytacyjnych. Zaznaczę jedynie, że wizytator pokonując trasę ponad 8500 kilometrów dokonał konsekracji 2 ołtarzy, 28 kościołów, 34 dzwonów oraz wybierzmował ponad 11000 osób.

³⁴ J. K u r c z e w s k i, *Biskupstwo wileńskie*, Wilno 1912, s. 178.

Należy podkreślić, że pełne wyjaśnienie wszelkich wątpliwości dotyczących wizytacji przynieść może jedynie analiza, obecnie zaginionej (może jedynie nieopracowanej i niedostępnianej badaczom, zapewne przechowywanej w Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie) oryginalnej księgi protokołów wizytacyjnych.

WEITERE INFORMATIONEN ÜBER DIE VISITATION VON BISCHOF MIKOŁAJ SŁUPSKI

ZUSAMMENFASSUNG

Die mit dem großen administrativen und pastoralen Unternehmen der Visitation der Diözese Wilna durch Mikołaj Słupski, den Bischof von Gratianopol und weißrussischen Weihbischof, verbundene Problematik wartet immer noch auf ihre vollständige Besprechung. Die Zeitpunkte des Beginns und der Beendigung dieser Visitation sowie die Hauptrichtungen seiner Fahrten wurden bereits in dem Artikel „Die Visitation der Diözese Wilna durch Bischof Mikołaj Słupski. Zeitdauer und Aktionsradius“ präsentiert (in: „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne“ 72 (1999), S. 471-487). Im Verlauf weiterer Untersuchungen zur Geschichte der Diözese Wilna in der Mitte des 17. Jahrhunderts konnten weitere Reisewege der Visitation von Bischof Słupski gefunden und die Informationen über seine vorherigen Fahrten in beträchtlichem Grade vervollständigt werden.

Somit können wir unsere bisherigen Kenntnisse über die territoriale Reichweite und die Zeitdauer der von Mikołaj Słupski durchgeführten Visitation zusammenstellen. Der Visitator bereiste das riesige Gebiet der Diözese Wilna innerhalb von fünf Jahren. In den Akten der von Bischof Sapieha 1669 durchgeführten Diözesansynode wurden 410 auf dem Territorium des Bistums Wilna liegende Kirchen erwähnt. Fast 350 von ihnen hat Słupski während seiner neun Visitationsfahrten in den Jahren 1673-1677 besucht.

Die von uns vervollständigte Liste dieser Visitationsreisen präsentiert sich demnach wie folgt:

1. Reise: vom 3. November bis Ende Dezember 1673 (42 Pfarreien, etwa 940 km),
2. Reise: Februar und März 1674 (39 Pfarreien, etwa 1180 km),
3. Reise: von April bis Anfang Mai 1674 (23 Pfarreien, etwa 500 km),
4. Reise: vom 4. Juni 1674 bis 5. Januar 1675 (93 Pfarreien, etwa 1750 km),
5. Reise: vom 18. Januar bis Ende Februar 1675 (38 Pfarreien, etwa 780 km),

6. Reise: von Anfang Juli bis Mitte September 1675 (54 Pfarreien, davon 5 auf dem Territorium des Bistums Livland, etwa 1160 km),

7. Reise: vom 3. Januar bis zum Beginn der dritten Dekade im Februar 1676 (22 Pfarreien, etwa 540 km),

8. Reise: von Mitte August bis Mitte September 1676 (23 Pfarreien, etwa 640 km),

9. Reise: Ende Januar bis Anfang Februar 1677 (10 Pfarreien, etwa 1030 km).

Aus dem Polnischen übersetzt von Herbert Ulrich